

KEMPHANEN OP FRIESE SLAAPPLAATSEN IN HET VOORJAAR VAN 1997

Eddy Wymenga

In dit artikel wordt verslag gedaan van resultaten van de slaapplaatsstellingen van Kemphanen die in het voorjaar van 1997 in Fryslân (en daarbuiten) hebben plaatsgevonden.

INLEIDING

Als vervolg op de Kemphaantellingen in 1995 is in het voorjaar van 1997 wederom een slaapplaatsstelling van Kemphanen in Fryslân georganiseerd. Slaapplaatsen werden geteld in vier weekenden in de periode maart tot half mei. Tegelijkertijd werd ook elders in Nederland en op verschillende plaatsen in Europa uitgekeken naar Kemphanen. Het project heeft een internationaal karakter gekregen en wordt door de Wader Study Group gesteund. Het doel is om de voorjaarstrek van Kemphanen te volgen, waarbij getracht wordt de belangrijkste pleisterplaatsen in beeld te brengen en het doortrekverloop in de verschillende Europese landen te volgen (Wymenga 1997).

WERKWIJZE

Bij de afgelopen telling is getracht

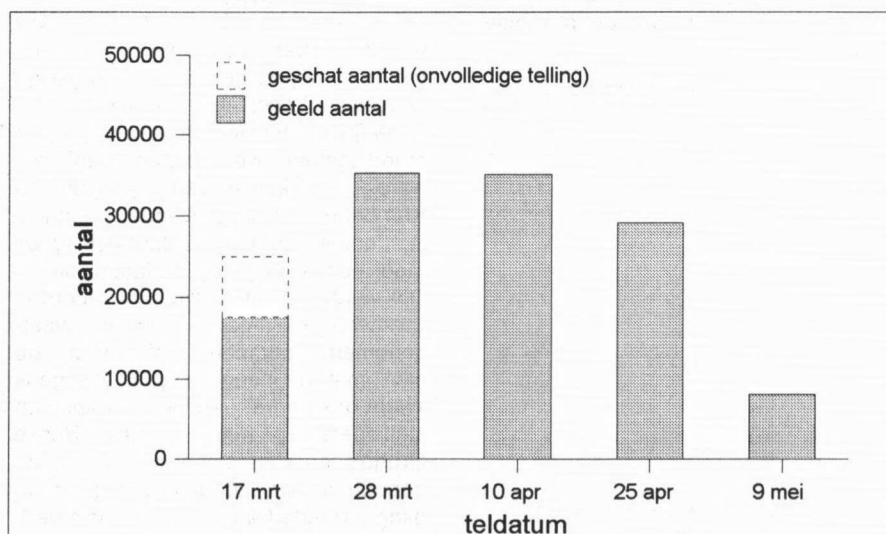
zoveel mogelijk slaapplaatsen in Fryslân, waar Kemphanen slapen, te tellen. In de eerste plaats is aan alle medewerkers die in 1995 telden, gevraagd 'hun' slaapplaats in 1997 opnieuw te tellen. Daarmee werd het grootste deel van de overnachtingsplaatsen van Kemphanen in de provincie al gedekt. Het veldwerk langs de Friese IJsselmeerkust werd daarbij gecoördineerd door Jos Hooijmeijer van It Fryske Gea en sloot aan bij de periodieke watervogeltellingen die daar het gehele jaar al worden verricht. In de tweede plaats werden nieuwe medewerkers die reageerden op oproepen in Twirre en Vanellus of via zich spontaan aanmelden, aan het bestaande 'netwerk' van tellers toegevoegd. Uiteindelijk werden 45 slaapplaatsen geteld, waarbij meer dan dertig tellers actief waren.

De tellingen vonden plaats in de

weekenden van 28-30 maart, 11-13 april, 25-27 april en 9-11 mei 1997, waarbij steeds de vrijdagavond als voorkeursdatum gold. In de meeste gevallen werd ook op de vrijdagavond geteld (resp. 28 maart, 11 april, 25 april en 9 mei). Langs de IJsselmeerkust en op enkele andere slaapplaatsen werd ook geteld op 17 maart. De slaapplaatsen werden alle 's avonds geteld, meestal vanaf enkele uren voor zonsondergang maar soms al eerder. Aan de tellers is gevraagd om per teldatum het totaal getelde aantal Kemphanen op te geven, en zo nodig ook een schatting van de aanwezige vogels te maken wanneer een complete telling niet goed mogelijk was. Over het algemeen werd onder goede omstandigheden geteld; alleen bij de telling op 11 april stond er een snijdende noordoostenwind. Dat maakte het opsporen van binnenvliegende Kemphanen er niet gemakkelijker op. Behalve een trillend kijkerbeeld (de wind en de koude vingers!) waren de vogels ook slecht te zien. Vooral bij harde wind komen ze heel laag tegen de wind aanvliegen en verdwijnen daarmee gemakkelijk tegen de achtergrond. Enkele tellers weken daarom uit naar andere teldata.

RESULTATEN

De getelde aantallen in het voorjaar van 1997 zijn samengevat in figuur 1 (basisgegevens in bijlage 1). Daarin is te zien, dat in totaal meer dan 35.000 Kemphanen werden geteld. Deze vogels waren al aanwezig bij de eerste 'officiële' telling op 28 maart en bleven 'hangen' tot zeker half april. De aanvullende gegevens van enkele slaapplaatsen langs de Friese IJsselmeerkust laten zien, dat een week eerder, op 17 maart, al meer dan 17.000 vogels aanwezig waren. Daar op de meeste binnenlandse slaapplaatsen toen nog niet werd geteld, mogen we veronderstellen dat rond half maart al meer dan 25.000 'hoantsjes' in onze

Figuur 1. Aantallen Kemphanen bij vier avondtellingen in het voorjaar van 1997 op 45 verschillende slaapplaatsen in Fryslân. Ter aanvulling zijn ook de gegevens van een telling op 17 maart opgenomen op een aantal slaapplaatsen langs de Friese IJsselmeerkust. Mogelijk zijn toen al in de orde van 25.000 vogels aanwezig geweest.

provincie aanwezig waren.

In het weekend van 25-27 april werden ruim 5.000 vogels minder geteld dan de twee voorgaande telperiodes. Waarschijnlijk gaat het om een reëel verschil, maar het is goed mogelijk dat toch vogels zijn gemist. Overigens geldt dat ook voor de eerdere tellingen. Duidelijk is echter dat de wegtrek in de derde decade van april in gang is gezet, want in het weekeind van 9-11 mei zien we een scherpe daling ten opzichte van de voorgaande telling, en werden nog maar 8.000 Kemphanen genoteerd.

VERSCHILLEN BINNEN DE PROVINCIE

Al vanaf de eerste telling waren er grote verschillen tussen het zuidwestelijke deel van de provincie en de meer naar het noorden gelegen slaapplekken (figuur 2). Terwijl tellers in het noorden klaagden over wegblijvende Kemphanen, beleefden tellers langs de IJsselmeerkust 'gouden teluren'. De aantallen in de Zuidwesthoek (maximaal 34.607 op 28 maart, met name langs de IJsselmeerkust) waren veel hoger dan elders. Meer dan driekwart van de vogels werd daar geteld, met vooral hoge aantallen op de Bocht van Molkwerum, de Mokkebank en de Workumerwaard. De aantallen in het midden en noorden van Fryslân bleven ver achter (maximaal 6.318 op 25 april).

Steltlopersslaapplekken Ryptsjerksterpolder

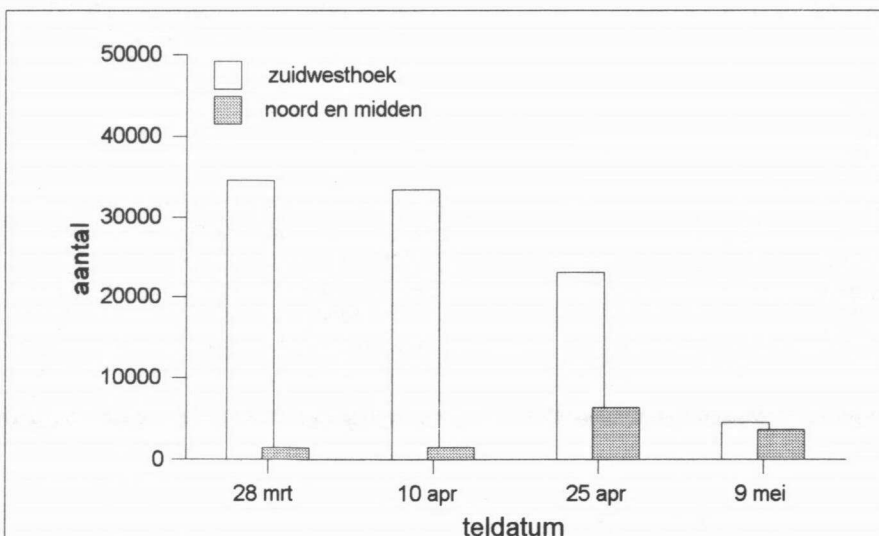
foto Lubbert Boersma

De hoogste aantallen werden hier genoteerd in Kraanlanden en in het Groote Wielen-complex. De trend, dat de aantallen in centraal en noordelijk Fryslân achteruitgaan ten gunste van het zuidwestelijk deel van de provincie (zie Wymenga 1995) lijkt zich in 1997 te hebben voortgezet.

Ook het verloop van de doortrek was anders in Zuidwest-Fryslân dan in het midden en noorden van de provincie

(figuur 2). Heel goed te zien is, dat in de zuidwesthoek al bij de eerste 'officiële' telling maximale aantallen aanwezig waren, terwijl dat in het noorden pas in het laatste weekend van april het geval was. De aankomst van Kemphanen was hier aanmerkelijk later.

Uit waarnemingen van ondergetekende en andere vogelaars bleek, dat er na 21 april flink beweging kwam in de Kemphanentrek. Op 22, 23 en 24 april werden in het noorden voor het eerst grotere groepen gezien (o.a. omgeving Grouster Leechlân, Earnewâld en Bûtenfjild) terwijl daarvoor maar mondjesmaat Kemphanen aanwezig waren. De komst van foeragerende Kemphanen in de graslanden vertaalde zich ook in flink hogere aantallen op de meer noordelijk gelegen slaapplekken. Ook werden vanaf die tijd in het noorden aanmerkelijk meer vrouwtjes waargenomen, hetgeen ook wijst op aankomst van nieuwe vogels. Overigens kwam ook de trek van Regenwulpen en steltlopers op het wad (bv. Rosse Grutto's en Kanoetstrandlopers) in de periode na ca. 20 april pas goed op gang (mededeling M. Engelmoer). Mogelijk heeft de langdurig aanhoudende, harde noordenwind de vogels parten gespeeld.

Figuur 2. Verloop van het aantal Kemphanen op de gezamenlijke slaapplekken in het noorden en midden van Fryslân (slaapplekken 1-23, tabel 2) en in de Zuidwesthoek (slaapplekken 24-45, tabel 2).

De vraag kan evenwel nog niet beantwoord worden of de toename in het noorden wordt veroorzaakt door 'opgeschuivende' Kemphanen van elders

uit de provincie. Qua aantalsverloop zou dat goed kunnen, omdat in het weekend van 25 april in de zuidwesthoek sprake was van een daling (figuur 2). Het zou natuurlijk ook kunnen dat nieuwe vogels

geteld in Overijssel, Utrecht, Noord-Holland en Drenthe (omgeving Leekstermeer), maar buiten Fryslân waren de resultaten zeer mager (de precieze aantallen zijn nog niet allemaal

normaal aan doortrek van Kemphanen optreedt in hun regio's (vele duizenden exemplaren). De weersomstandigheden, die ook in Fryslân al voor een trage start van het broedseizoen voor weidevogels zorgde, vormen misschien een verklaring. We kunnen in elk geval concluderen dat Fryslân met kop en schouders uitsteekt boven de rest, zowel in Nederland als daarbuiten. Dit geeft eens te meer aan dat Fryslân, en dan name het open merengebied en de zuidwesthoek met op korte afstand de veilige slaappleatsen langs de IJsselmeerkust, van zeer grote betekenis is voor doortrekkende Kemphanen in Nederland en Europa. Een reden temeer om in 1998 weer met frisse moed aan de slag te gaan.

VERGELIJKING MET HET VOORJAAR VAN 1995

In grote lijnen lijken de resultaten van de telling in 1997 op die van het voorjaar van 1995. De maximale aantallen lagen in 1995 ten opzichte van 1997 derhalve 13-16% hoger. Toen werden in de provincie in totaal resp. 40.791-42.266 Kemphanen geteld in de periode 15-19 april en 35.478-36.078 in de periode 28 april-1 mei. Waarschijnlijk gaat het om een reëel verschil, want er werden in 1997 veel meer slaappleatsen geteld dan in 1995 (41 tegen 26). Bovendien bestond in 1995 de indruk dat vogels waren gemist (Wymenga 1995). Nog

Regio (land)	n	28-30 maart	11-13 april	25-27 april	9-11 mei
Po Delta (It)	5	3.055	1.514	1.224	106
Fryslân (NI)	45	36.140	35.064	29.409	8.379
Ardenennen (Fr)	3	17	131	82	67
Overijssel (NI)	15	492	529	399	25
Nedersaksen (DI)	39	401	512	763	629
Ribe (Dm)	3	0	0	251	324
Matsalu/oostkust (Es)	2	0	0	0	0
total	112	40.105	37.750	32.128	9.530

Tabel 1. Totale aantallen getelde Kemphanen in verschillende regio's in Europa in het voorjaar van 1997 gedurende vier gelijktijdige tellingen (uit Wymenga 1997). Verklaring: n=het aantal verschillende locaties dat per regio is geteld; It=Italië, Fr=Frankrijk, NI=Nederland, DI=Duitsland, Dm=Denemarken, Es=Estland. De grijze vakken geven de maximale aantallen aan per regio.

zijn gearriveerd, waar bijvoorbeeld de toename van vrouwtjes in dezelfde periode op wijst. Om daar meer over te kunnen zeggen zijn goede cijfers nodig over het verloop van de sexratio (verhouding mannetjes/vrouwtjes) in de verschillende delen van de provincie. Elders in dit artikel wordt hier nog nader op ingegaan.

VERGELIJKING MET TELLINGEN ELDERS IN NEDERLAND EN EUROPA

Het enthousiasme in Fryslân heeft navolging gekregen buiten onze provinciegrenzen, hoewel veel minder mensen actief waren dan hier. Dat had met name ook te maken met de late organisatie. Voor 1998 wordt dan ook op een flink hogere deelname gerekend. Niettemin werden op verschillende plaatsen in Nederland en Europa Kemphanen geteld, tot in Italië en Denemarken toe. In tabel 1 zijn de resultaten samengevat.

Uit de vergelijking blijkt, dat verreweg de grootste aantallen in Fryslân zijn geteld. Ook in Italië (Po-delta) zijn in het voorjaar meerdere duizenden vogels waargenomen. Elders in Nederland en Europa gaat het om verhoudingsgewijs lage tot zeer lage aantallen. In Nederland werd behalve in Fryslân

beschikbaar). Overijssel scoorde met enkele honderden exemplaren nog redelijk.

Ook de score elders in Europa valt wat tegen. Daarbij moet wel worden aangemerkt, dat de Europese telling verre van volledig is geweest. De coördinatoren in Duitsland, Denemarken en Estland benadrukten echter, dat het voorjaar van 1997 ver achterliep bij wat

Kemphanen op de slaappleats

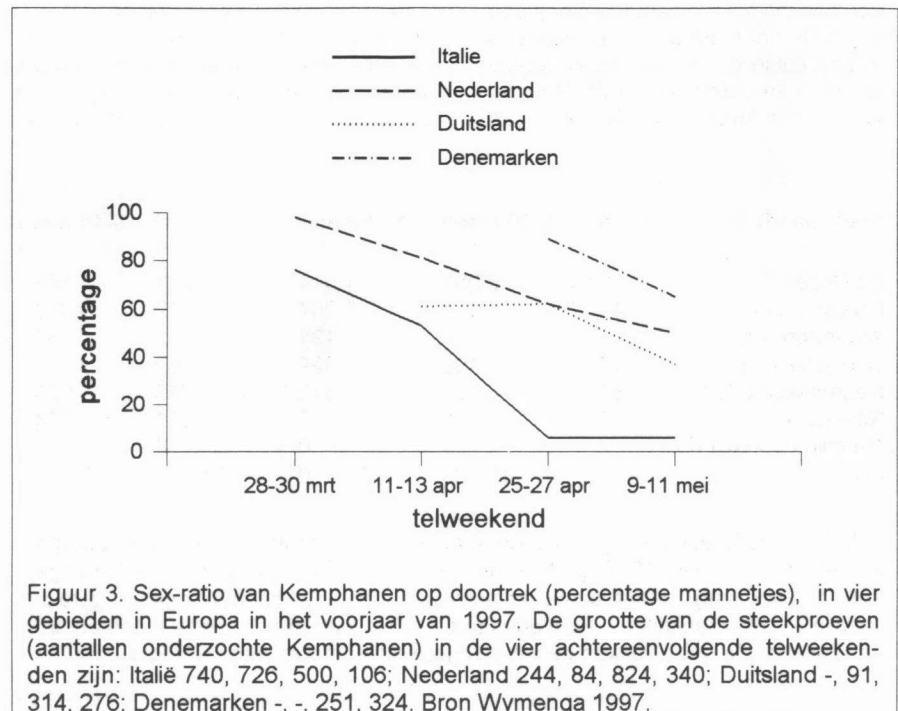
foto Lubbert Boersma

meer dan in 1995 lag het zwaartepunt van de verspreiding in de zuidwesthoek van de provincie. Op enkele slaapplaatsen waren opmerkelijke verschillen: op de onder water staande zomerpolders in de Witte en Zwarte Brekken onder Sneek telde Jan Hendriksma in 1995 10.000 vogels; het was er nu veel droger en Hendriksma kwam tot maximaal 825 vogels.

Het verloop van de voorjaars trek in 1997 leek op dat van 1995, hoewel de vogels in 1997 mogelijk wat eerder vertrokken. In 1995 was rond eind april nog 85-86% van het totaal aantal aanwezig, terwijl dat in 1997 rond 80% lag. In 1997 werden eind maart al maximale aantallen geteld, maar of dat in 1995 anders was, is moeilijk te zeggen omdat toen maar twee weekenden werd geteld.

SEX-RATIO

De sexratio, ofwel de verhouding tussen het aantal mannetjes en vrouwtjes, kan belangrijke informatie verschaffen over het verloop van de trek. In figuur 3 is de sexratio uitgezet op grond van kleine steekproeven (Wymenga 1997) voor vier verschillende regio's in Europa. We kunnen zien, dat in de noordelijke landen eerst vooral mannetjes aanwezig zijn en dat daar in de loop van de tijd steeds meer vrouwtjes vanuit het zuiden bij komen (te zien aan de dalende percentages van de mannetjes). Eind april zijn in Italië nauwelijks nog mannetjes aanwezig en zijn de vrouwtjes ook in het noorden gearriveerd. Mannetjes en vrouwtjes hebben bij Kemphanen dus verschillende trekpatronen, hetgeen al blijkt uit deze kleine steekproeven. We hebben echter veel meer gegevens nodig om de trek precies te kunnen volgen. Het ligt in de bedoeling om in het voorjaar van 1998 op allerlei plaatsen informatie over de sexratio te verzamelen, ook in het noorden van Fryslân en in de zuidwesthoek. Dit kan

door zoveel mogelijk groepen te bekijken en nauwkeurig het aantal vrouwtjes en mannetjes te tellen. Door de gegevens per waargenomen groep te verzamelen, kunnen we ook een idee krijgen over hoe homogeen vrouwtjes en mannetjes over de groepen foeragerende Kemphanen zijn verdeeld. Zeker als we per week veel groepen controleren kunnen we behalve aan de aantallen nagaan wanneer nieuwe Kemphanen arriveren. Ook is het dan mogelijk te achterhalen of Kemphanen vanuit de zuidwesthoek doorschuiven naar het noorden van Fryslân of dat het ook daar om 'nieuwe' vogels gaat.

DANKWOORD

Zonder de enthousiaste medewerking van de onderstaande personen zou een dergelijk telling niet hebben kunnen

plaatsvinden. De volgende personen hebben meegewerkt: R. Alma, W. Altenburg, S.J. Bakker, S. Bakker, R. Barské, S. Boersma, P. de Boer, P. Bouma, J. Bijlsma, G.J. Dijkstra, A. Foekema, R. Foekema, T. Haitjema, J. Hendriksma, Y. van der Heide, E. van Hijum, alle niet genoemde tellers van IJsselmeerkust-slaapplaatsen onder coördinatie van J. Hooijmeijer, G. Hylkema, T. Jager, J. de Jong, J. Kooistra, Y. Kuipers, J. van Kuik, F. Kunst, W. Ligthart, H. Ligthart, N. Minnema, J. van der Meer, J. Muizelaar, alle tellers van de Groote Wielen / Bouwepet met coördinatie F. Nijland, H. Osinga, G. Schievink, H. Schreur, P. Schaper, A. Timmerman, L. Veenstra, A. Visser, H. de Waard, L. Wagter, G. van der Wal, H. van der Wal, K. van der Wal, M. Wesselius, J. Willems, E. Wymenga, P. Zwaan.

LITERATUUR

- Wymenga, E. 1995. De Kemphaan op doortrek in Friesland in 1995. Twirre 6: 6-11.
Wymenga, E. 1997. WSG Ruff census spring 1997/1998 - results 1997. Wader Study Group Bull. In druk.

E. Wymenga, Veenhout 11, 9269 VL Veenwouden

naam slaappleats	17-mrt	28-30 mrt	11-13 apr	25-27 apr	9-11 mei
1. Anjumerkolken	(-)	-	-	-	-
2. Lauwersmeer	?	?	?	?	100
3. Ezumakeeg	(-)	?	-	80	100
4. Wydemar	(-)	5	65	93	320
5. Eeltjemeer	-	-	-	?	45
6. Zwagermieden	-	-	-	-	-
7. Wierzijlsterak	(-)	-	-	-	-
8. Grote Wielengebied	?	190	344	1031	1950
9. Bouwepet	(-)	-	-	75	30
10. Houtwiel	-	5	12	850	175
11. Wyde Hop/Djippe Gat - Suwald	-	-	-	25	-
12. Sudermar	-	-	-	266	-
13. Doktersheide	-	-	-	-	-
14. Laban/Wydlannen (AF)	?	-	-	>300	c. 200
15. Polder Jelle de Wal (AF)	?	-	?	?	100-150
16. Jan Durkspolder (AF)	(-)	542	60	450	820
17. Reid om'e Krite (AF)	(-)	-	-	-	-
18. Noorderkrite	?	-	dr	dr	dr
19. Ossekop	?	31	30	-	(-)
20. Kraanlannen	?	40	463	2524	?
21. Frieswijkpolder	?	620	550	624	?
22. Dulfpolder	?	50	?	?	dr
23. Mersken	?	47	dr	dr	dr
24. Geau - Ijlst	?	140	-	19	7
25. Witte en Zwarte Brekken	?	750-1000	400	150	25
26. Geaupolder /Graverij	?	-	?	?	?
27. Lyste en Grutte Griene	?	500	?	(-)	(-)
28. Heerenzijl	?	?	?	?	120
29. Meinesleat-Akkrumerrak	?	125	dr	dr	dr
30. Blaugerzen	?	dr	dr	dr	dr
31. Gaastmeer	?	+	+	+	+
32. De Pine	?/+	?/+	2600	1200	600
33. Gouden Bodem	-	1100	2300	2200	600
34. Samenvoeging	-	-	40	400	0
35. Haanmeer	-	4000	50	2100	1200
36. Ulesprong - Tjeukemeer	?	448	447	630	155
37. Lemsterhoek	?	-	?	56	?
38. Sondeler Leijen	dr	dr	dr	dr	dr
39. Steile Bank	?	65	2007	1744	50
40. Mokkebank	7285	2343	3736	4255	65
41. Bocht van Molkwerum	10275	17745	14831	4300	362
42. Stoenckherne	vvp	vvp	vvp	vvp	vvp
43. Workumerwaard	?	7037	5641	5672	1330
44. Makkumer Zuidw./Piamergeul	?	?	550	75	-
45. Makkumer Noordwaard	?	232	938	290	-
Totaal Fryslân	17560	36015-36265	35064	29409	8354-8404

Bijlage 1. Resultaten van vijf avondtellingen van slaappleatsen van Kemphanen in Fryslân in het voorjaar van 1997. Ter aanvulling zijn ook de gegevens van getelde slaappleatsen op 17 maart opgenomen. Slaappleatsen die niet zijn geteld, maar waar naar verwachting wel Kemphanen hebben geslapen zijn voor de volledigheid ook opgenomen. Verklaring: - =wel geteld, geen vogels; ? = niet geteld; (-) = niet geteld, maar vrijwel zeker geen vogels; (+) = niet geteld, maar vrijwel zeker wel vogels aanwezig; >300 = minimaal 300 Kemphanen aanwezig; dr = slaappleats drooggevalen; vvp = voorverzamelplaats (beide gevallen betreffen de Workumerwaard).